

Ekonomik işbirliği ve Kalkınma örgütü'nün (OECD) Türkiye Ekonomisi Raporu

Çeviren: /
Dr. Ergin GÜNCE

OECD tarafından her yıl yayınlanmakta olan «Türkiye» Raporunun sonuncusunu tümüyle çevirip okurlarımıza sunmayı uygun bulduk. Bunun başlıca nedeni raporun, görüleceği üzere, türk ekonomisinin toplu bir tasvirini vermesi, temel gelişmeleri ve değişkenleri sistematik bir biçimde incelemesidir.

Bu sayımızda sunduğumuz raporun bir başka özelliği de, hacminin küçük oluşuna rağmen, Türkiye'nin temel ekonomik-sorunlarını tasvir etmekte, özel sektörün her yıl Mayıs ayında yayınladığı «Yıllık Rapordan» da, kamu sektörünün bütçeyi Aralık ayında Parlamento'ya sunarken verdiği «Yıttık Ekonomik Rapordan» da daha gerçekçi ve bütünsel oluşudur.

Raporun başlıca eksikliği «eksik» oluşudur diyebiliriz. Nitekim, «Nüfus» gibi, «İnsangücü» gibi, «Eğitim» gibi, «İstihdam» gibi ekonominin insan faktörü ile ilgili konular raporda «unutulmuş» gibidir. Biz bunun başlıca nedenini Raporun, temelde Keynes'ci bir görüşle yazılmış olmasında arayabiliriz Keynes'ci düşünce biçiminin «insanı unutulmuş görünen» mekanik bir tavrı, vardır. Para miktarı, krediler, faiz haddi, tüketim, yatırım, tasarruf, ithalat, ihracat... Raporda (ve Keynes'te) bütün bunlar vardır da insan yoktur, denilse yanlış olmaz.*

Tam, çevirisini sunduğumuz Rapor, özünde — gene Keynes'ci düşünceye bağlı olarak — özel sektördür. özel sektörün büyük yaratıcı gücü olduğuna inanmaktadır. Fakat bu inanç, bazı temel sorunları görmesine de engel olmamıştır. Bunlar arasında, ekonomimizin sürekli bir enflasyon tehdidi altında bulunduğunu, hava şartları ve işçi dövizleri gibi sistematik olmayan ve «planlanmayan» değişkenlerin büyük bir rol oynadıkları gibi gerçeğe parmak basması "belirtilebilir.

^Raporda görülen bir başka eksiklik de, içinde uluslararası karşılaştırmalara yer vermemiş olması, bunları ayrı ve okuyucunun gözünden kolayca kaçan bir ek tablo olarak sonlara yerleştirmiş, hatta «iliştirmiş» olmasıdır. Bu bakımdan biz, raporun bu eksikliğini gidermek ve Türkiye'yi uluslararası kalkınma yarışındaki yerine oturtmak amacıyla bu karşılaştırmalardan önemli gördüklerimizi sunmayı doğru bulmaktayız :

Türkiye'nin Avrupa'daki Yeri

1856 Paris Antlaşmasından beri hukuken Avrupalı sayılan ve kendisini Avrupa ile özdeş kılmayı bir numaralı politik hedef seçen Türkiye, ekonomik başarıları bakımından, Avrupa'nın bir hayli gerilerinde kalmıştır. OECD Raporu'nun sonunda ek olarak verilen tablolardan birine' göre, Türkiye'nin Avrupa'daki yeri met olarak sonunculuktur. Şimdi bu gerçeğin dökümünü görelim. Adam başına millî gelirden yılda 350 dolarla sonuncuyuz; Yugoslavya 518, Portekiz 660, Yunanistan 950 dolarla bizi geride bırakmış durumda. Sanayileşme bakımından da sonuncu, durumdayız; Millî gelirimizin % 27,8'i sanayiden geliyor. Yunanistan % 28,2, Yugoslavya % 22, 5 ile bizi geride bırakmış durumda. Adam başına tüketim (256 dolar), eğitim harcaması (0,70 dolar), 1.000 kişiye düşen yeni konut (3,3 birim), 1.000 kişiye düşen binek otomobili (k birim), 1.000 kişiye düşen televizyon (1,3 birim), 1.000 kişiye düşen telefon (13), 1.000 kişiye düşen doktor sayısı (0,36) gibi rakamlar da bütün bu konulardaki sonuncululuğumuzu perçinliyor. 1965 - 69 ortalaması olarak, toplam tasarruflar ve yatırımlar bakımından da durumumuz değişik değil; Avrupa'nın kişi başına en az tasarruf ve yatırım yapan ulusu biziz. Adam başına ihracat ve ithalât bakımından da aynı yerde bulunmaktayız. Nüfusu 9 milyonu bile bulmayan Yunanistan'ın yıllık ihracatı 1.090 milyondoları, ithalatı 1.930 milyon doları bulurken, 35 milyon nüfuslu yurdumuzun ihracatı 650 milyon, ithalatı 1.010 milyon dolar dolaylarında.

Peki, hiç mi birinci olduğumuz bir şey yok? Elbette var. Nüfus artış hızı bakımından, % 25 ile Avrupa birincisiyiz. Nüfus artış hızı Yunanistan'da % 7, Hollanda'da % 12, Yugoslavya'da % 10 dolaylarında.

Bütün bu geri kalmışlığımızda, «Plana rağmen plansız» bir ekonomi düzeni içinde bulunuşumuzu ve bunu yaratan siyasal ve sosyal yapının etkisini ise bilmek durumundayız.

GİRİŞ

1970 Ağustos'unda yapılan para ayarlamasından sonra ekonomik koşullarda ve özellikle ödemeler dengesinde bir iyileşme olacağı bekleniyordu. Bu konudaki umutlar ancak kısmen gerçekleşebilmiştir. Fiyatlar, 1950'lerdeki enflasyondan beri görülmeyen bir hızla yükseliyor, öyle kolay kolay denetim altına alınabileceğe benzemiyordu. Fiyatlardaki bu şişkinliği yaratan başlıca etkenler, gittikçe büyüyen bir bütçe açığı ve tarım ürünleri destekleme alımları ile çiftçiye aktarılan paralardı. Para ayarlaması (devalüasyon) sonucu, ithal mallar da pahalılaştı. Ayrıca, yurt dışında çalışan işçilerin gittikçe daha çok para göndermekte oluşları, yurt içi tüketim harcamalarını arttırmakta idi. Bu iki etken de içerdeki sürekli fiyat artışlarını körüklüyordu.

Para ayarlaması, ülkenin ödemeler dengesi üstünde, beklenen iyileştirici etkiyi yapamadı. Bunun nedenlerinin başında, daha çok bir tarım ekonomisi olan türk ekonomisinde toplam arzı arttırmanın güç oluşu geliyordu. Bunun yanı sıra, ihracaatta fiyat ve kalite kontrolü sisteminin uygulanmağa başlaması da, olumsuz bir etki yaratmıştır. 1971 yılının ilk yarısından başlayarak, bazı ihraç malı kalemlerde azalış görülmüştür. Özellikle pamuk satışlarında bu kendini iyice gösteriyordu. Buna karşılık yurt dışında, özellikle Almanya'da çalışan işçiler, ailelerine gönderdikleri paraları iki katına çıkarmışlar ve böylece 468 milyon dolarlık bir dövizkaynağı yaratmışlardır.

1970 yılında plan hedeflerinin gerisinde kalan bir artış gösteren gayri safi millî hasıla (GSMH), 1971 yılında dikkate değer bir artış gösteriyordu. Bunun da başlıca nedeni, iyi hava şartlarına bağlı olarak, tarımsal ürünlerin rekor denilecek bir seviyeye ulaşmalarıydı. Buna karşılık, ithalât sıkıntısı nedeniyle düşük bir seviyede tikanıp kalan 1970 sanayi üretiminden yüksek olmakla birlikte, 1971 sanayi üretimi de umulduğu kadar güçlü bir artış gösterememişti. Bütçe kaynaklarını geniş ölçüde ücret ve maaş artışları yuttuğu için, kamu yatırımları düşük bir seviyede kalıyordu. Eldeki göstergeler, kamu kesiminin bu yatırım açığını, özel kesim yatırımlarıyla kapatmakta olduklarını göstermektedir. Ayrıca, 1972 Devlet Bütçesi'nde de önemli bir kamu yatırım harcaması öngörüldüğü anlaşılıyor. Bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, geniş ölçüde enflasyonu durdurma ve denk bir bütçe sağlama başarısına bağlı görünmektedir.

Raporun, 1. Kesiminde, 1970 para ayarlamasından sonra Türk ekonomisinde görülen eğilimleri ve 1972 yılının muhtemel gelişimlerini gözden geçiriyoruz. II. Kesimde ise, ekonomi politikasının başlıca sorunlarını ele alıyoruz.

I. EKONOMİK GELİŞME

1.1. Arz ve Kaynakların Kullanılışı :

Plan uygulaması ve başarısı yönünden 1970 yılı Türkiye için hiç de doyurucu bir yıl olmadı. Sabit fiyatlarla GSMH artışı, ancak yüzde 5,5 düzeyinde kalmış ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında öngörülen % 7'lik hedefe erişememiştir. Buna karşılık 1971 yılında, geçici resmî tahminlere göre, GSMH artışının % 9'u bulunduğu, hatta bir miktar aşığı öne sürülmektedir (Tablo 1).

1970 yılının düşük kalkınma hızı, hem tarım kesimindeki durgynluğa hem de, daha önceki dört yıl boyunca ortalama olarak % 10 bir artış hızı gösteren sanayi kesiminin % 2,5 gibi düşük bir düzeyde kalmasına bağlanabilir. Ödemeler dengesinin carî işlemler açığı ile ölçülen dış kaynakların net katkısı, aşağı yukarı sabit kalmış ve böylece toplam harcamalar GSMH ile yaklaşık olarak aynı ölçüde artmıştır. Kamu kesimi tüketimi kalkınma hızının üstüne çıkmış, özel tüketim ise kalkınma hızının altında kalmıştır. Buna karşılık kamu yatırımlarındaki artış % 3,4 ü aşamamıştır. Özel kesim yatırımları da son yılların en düşük düzeyini tutturmuş ve ancak % 8,7 lik bir artış gösterebilmiştir.

1971 yılında görülen durumda ise, tarımsal üretim artışının büyük katkısı olduğu söylenebilir. İyi hava şartları sayesinde tarımsal ürün artışı % 10 gibi bir düzey tutturabilmiştir. Buna paralel olarak sanayi kesimi de % 9 gibi yüksek bir kalkınma hızı gösterebilmiştir. Ancak bu hız, 1971 Yıllık Programında öngörülen % 12 lik hedefin bir hayli altındadır. Ticaret açığında görülen önemli büyüme, işçi dövizleriyle fazlasıyla kapatılmış ve ödemeler dengesinin carî işlemler açığı bir miktar azalmıştır. Böylece yurtiçi harcamalarının GSMH dan daha az arttığı anlaşılmaktadır.

1971 yılında gerçek kaynaklardaki artışın büyük bir kısmı tüketime ve stokların büyümesine gitmiş bulunuyor. Böylece kamu kesimindeki tüketim harcamalarının 1/6 oranında arttığı ve sabit fiyatlarla toplam tüketim harcamalarının % 8 i bulan bir artış gösterdikleri öne sürülebilir. Buna karşılık sabit sermaye oluşumu, geçen yılın zaten yetersiz olan düzeyinin bile bir miktar altına düşmüş, özel sabit sermaye ise % 8-9 mertebesinde bir yükselme göstermiştir. Buna karşılık toplam stoklardaki artış yaklaşık olarak üçte biri bulmuştur.

1.1.1. Tarım:

1970 yılında tarım kesiminin bir kez daha pfanda öngörülen gelişim düzeyini tutturamadığı görülmüştür. Anadolu yaylasındaki kötü hava şartları, özellikle tahıl üretimini etkilemiştir. Bunun sonucu olarak, 1969 yılında yurda getirilen 650 bin ton buğdaya ek olarak, 1970 yılında da 800 bin ton buğday ithal etme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. 1970-1971 hasat döneminde diğer önemli tarım ürünleri farklı gelişmeler gösterdiler. Pamuk, tütün ve kuru incir üretimi 1969 düzeyinde kaldı şeker pancarı, fındık, üzüm ve narenciye üretimi ise bir önceki yıla nazaran önemli artışlar gösterdi.

TABLO 1.
Arz ve kaynakların kullandığı:

	1970 1965 fiyat- lan ile milyar TL	1966	1967	1968	1969	1970	1971	
		Bir önceki yıla göre yıllık değişim yüzdesi					Yıllık program	Gerçek- leşen
Üretim :								
Tarım, ormancılık, balıkçılık	26,7	11,4	0,9	1,9	-0,1	1,4	4,1	9,5
Sanayi	17,6	10,6	12,3	10,0	9,4	2,5	12,0	8,7
inşaat	5,7	12,8	7,0	10,3	8,8	5,3	7,3	2,0
Ulaştırma ve haberleşme	6,2	7,5	7,0	8,0	8,8	6,5	7,2	7,9
iskân	3,4	8,5	9,0	9,2	9,1	7,2	7,2	7,1
Ticaret	8,9	8,7	8,0	8,3	7,4	6,8	5,9	8,0
Diğer	17,4	10,9	5,3	8,6	8,6	5,5	36,0	8,8
Yurtiçi geliri (Etken fiyatı)	86,2	10,7	5,7	6,6	5,8	4,3		7,9
GSMH (piyasa ilyatı)	102,4	10,3	6,1	6,7	6,3	5,5	7,0	9,2
Harcamalar (piyasa fiyatı):								
Kamu tüketimi	12,9	17,4	6,8	8,6	10,3	6,5	36,7	16,6
Kamu yatırımı (gayrisafi)	10,6	19,7	9,6	19,1	9,1	3,4	10,3	-0,9
özel yatırım (gayrisafi)	9,5	22,2	10,7	11,4	13,7	8,7	8,1	8,2
Stok değişimleri	0,0	-	-	0,0	-51,3	-3,4	-14,3	30,1
özel tüketim	70,4	4,3	4,2	5,8	ö,7	5,2	2,5	8,2
Toplam harcamalar	104,3	11,2	5,5	7,5	6,1	5,4	7,0	8,6
Eksi:								
Net mal ve hizmet ithali	1,9	1,8* ¹	1,2*	2,2*	2,0*	2,0*	1,6*	0,98*
GSMH (piyasa fiyatı)	102,4	10,3	6,1	6,7	6,3	5,5	7,0-	9,2

• GSMH'ya oranla yüzde.

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilâtı, Ankara.

İki yıllık bir zaman boyutu içinde dalgalanma gösteren geleneksel zeytin ürünü, 1969 yılında alınan hasadın iki katından fazla bir artış göstererek, yaklaşık olarak 700 bin tona ulaşmıştır. Tütün stokları yüksek bir düzeyde kalmakta devam etmişler ve iki yılın üretimine eşit bir stok elden çıkarılmamış olmakla birlikte, üretimin talebe daha uygun bir miktarda karar kıldığı görülmüştür. Bunda, tütün ekimini kısıtlayan politikanın önemli etkisi olmuştur. Daha önceleri var olan şeker stokları erimeğe yüz tutmuş ve ülkenin genişleyen şeker talebiyle ilgili olarak şeker pancarı ekim alanları genişlemiştir.

Eldeki ilk sonuçlara göre, 1971 yılı tarımsal üretimi, bir yıl öncesine göre % 9 ilâ 10 gibi önemli bir artış kaydetmiştir. Bunun ilk akla gelen nedeni buğday üretiminin 13 milyon ton gibi rekor denilebilecek bir düzeye ulaşmasıdır. Onbeş yıldır ilk kez Türkiye hububat ihraç etme olanağına kavuşmuş bulunuyor. Bunun ödemeler dengesi üstünde olumlu bir etki yapacağı kuşkusuzdur. Bu yılın hububat ürününün böyle yüksek oluşunda

hava şartlarının olumlu etkisi, özellikle kurak bölgelere bile tam zamanında yağış düşmüş olması başta gelen nedenlerdir. Bunun yanısıra bu gelişmede, son yıllarda denemeleri yapılan melez tohumların daha geniş bir uygulama alanı bulmasının da etkisi vardır.

Pamuk ve kuru üzüm üretiminin bir yıl öncesinin düzeylerinde olacağı sanılmaktadır. Buna karşılık fındık ve zeytin üretimi bir yıl öncekinden oldukça düşük bir düzeyde kalacaktır. Ancak başlıca ihraç malları stoklarının genellikle yüksek olmaları nedeniyle, 1972 yılında yurt dışına satışların sınırlanmayacağını belirtmekte de yarar vardır.

1970 devalüasyonu çiftçilerin hayli işine gelmiş benzer. Çünkü tarım ürünlerinden pek çoğunun taban fiyatlarında % 30 kadar bir artış olmuştur. 1971 yılında hükümet, destekleme fiyatlarında yeniden ve ortalama olarak % 15-20'yi bulan bir artış yapmıştır ki, bunu, hele böyle bir yüksek hasat yılında, fiyatları istikrarlı bir düzeyde kontrol altına alma çabalarıyla bağdaştırmaya imkân yoktur. Bu arada bir ÇOK tarım ürünü için resmî kambiyo kuru da 1 dolar =12 TL rayicinden, 1 dolar =13 TL rayicine yükseltilmiştir. Bu arada diğer kalemler için kambiyo rayicinin 1 dolar =15 TL olarak hesaplandığını hatırlayalım.

1.1.2. Sanayi :

Sanayi malları üretim artışının azalmasında, 1970 para ayarlaması ve ekonomik istikrar politikasından çok öncelere giden çeşitli etkenlerin oldukları görülmektedir. 1970 yılının birinci yarısında Türkiye sanayii, ham madde ve yarı mamul sıkıntısı çekmeğe başlamıştı. Buna da döviz kaynaklarının kıt oluşu nedeniyle ithalat işlemlerinin kasten geciktirilmesinin rolü vardı. 1969 yılında başgösteren aşırı kazanç havasının kontrol edilebilmesi ve körükle gitmemek için, kredileri sınırlandırma gibi gerekli bir tedbire başvurulmuştu ki, durgunlukta kuşkusuz bunun da bir katkısı vardı.

Türk lirasının değerinin düşürülmesi ve yeni bir istikrar politikasının uygulamaya konması, kambiyo sürümdeğerlerinin değişeceği umutlarına dayalı, kapkaç kârları peşinde koşan ve bu nedenle de talebi büsbütün şişiren gelişmesi, bir nebze de olsa dizginlemiş oldular. Üretime ve emlak alımlarına (ve genel olarak emlakın el değiştirmesine) yeni vergiler konması da, bundan birinci derecede etkilenen motorlu taşıt montaj sanayii ve inşaat kesimi başta olmak üzere, birçok üretim dalının duraklamasına yol açtı. Devalüasyonun bir sonucu olarak, fiyatların hızla artmasını önlemeğe yönelmiş hükümet politikası kısmen başarılı oldu. Bu cümleden olarak, süregelen kredi kısıtlanması politikasının da katkısıyla, 1970 yılının geri kalan aylarında, iş hayatının adanıklı durgunluğa itildiğini görüyoruz. Bu arada olumlu bir gelişme, ithalat liberasyonunun yeniden sağlanması oldu. Bunun sonucu olarak üretim alanındaki dar boğazlar bir miktar genişlediyse de, toplam talebin kamçılanması bunun bir etkisi görülmedi. Üretimde küçük bir gerileme gösteren alanlar arasında demir cevherini, bakırı, ham petrolü ve yünlü dokumayı sayabiliriz. Kağıt, pamuklu dokuma, sigara ve tütün üretimi yerinde saymış, buna karşılık, çelik, boru sanayii, çimento, sınaî gübreler, cam ve alkollü içkiler alanlarında üretim artışlarının rekor seviyeye çıktığı görülmüştür.

1971 yılı için elde mevcut istatistikler, sanayide beklenen kamçılanmanın ancak kısmen gerçekleştiğini göstermektedir. Tarım ürünleri fiyatlarındaki artış, kamu kesiminde çalışanların maaşlarındaki yükseliş ve serbest dış ticaret üstündeki sınırların azaltılmasına rağmen bu böyle. Bu olay kısmen de olsa, inşaat kesimine getirilen yeni vergilerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Emlak edinmek isteyenler, bu yeni vergilerin geçici olduklarını düşünmekte ve bu yüzden alımlarını ertelemektedirler ki, bu da talebin kısılanması anlamına gelir. 1971 yılında çelik üretimi ile bağlı sanayi dallarında görülen üretim

düşüklüğü ise geniş ölçüde, Ereğli demir ve çelik fabrikalarındaki yüksek fırının yanmasına ve bir süre üretimde bulunamamasına bağlanabilir. Eğer bu olay dikkate alınmaz, inşaat sanayii ile bunun yan sanayilerindeki durgunluk da hesaba katılmazsa, toplam olarak % 9 u bulan sınıf kalkınma hızını küçümsemek ve hatta öngörülen düzeyi tuttuğunu öne sürmek mümkün olacaktır. Bazı sanayi dallarının özellikle tekstilin, en uygun optimum kapasitede çalıştığı bildirilmektedir.

1.1.3. Yatırım :

1970 yılında toplam sabit sermaye oluşumu, sabit fiyatlarla, % 6 artmıştır ki, bunun kamu kesimindeki payı % 3, özel kesimdeki payı ise % 9 mertebesindedir. 1970 yılında ekonomik faaliyetin yavaşlaması sonucu olarak, daha önceki üç yıl boyunca % 11 ilâ 14 mertebesini bulan ve planda öngörülen hedefleri aşan özel yatırımlar da bir duraklama atmosferine girmiştir. Özellikle tarım yatırımları, 1970 Yıllık Program'ında öngörülen hedeflerin cari fiyatlarla % 4 gerisinde kalmıştır. Eğer hesaplama sabit fiyatlarla yapılacak olursa, bu kesimde sermaye oluşumunun gerilediği anlaşılacaktır. Özel imalat sanayii yatırımları ise % 10 u bulan bir artış göstermiştir. Yeni yapılara, özellikle apartman inşaatına karşı, verilen inşaat ruhsatlarıyla ölçülen talepte, eski canlılık devam etmekle birlikte, yeni başlayan inşaatların sayısında bir azalış görülmüştür. Bu olgunun, bu kesimdeki sermaye oluşumunu olumsuz yönde etkilediği kuşkusuzdur. Bir önceki yılda ise bu kesimin sermaye donatımında % 12 yi bulan bir artış görülmektedir.

1970 yılı bütçesindeki güçlükler kamu yatırımlarının kısılması sonucunu doğurmuştur. Devlet bütçesinden karşılanan yatırımlar için geçerli olan bu özet, kamu iktisadî kuruluşları için geçerli değildir. Nitekim bunlar, gerek proje hazırlamakta karşılanan gecikmeler, gerekse dış kaynak bulmada uğranılan güçlükler nedeniyle ertelemek zorunda kaldıkları yatırımların gerçekleştirilme olanağı bulmuşlardır.

1971 Yıllık Programı iş hayatının canlanacağını varsaymaktadır; Kamu yatırımları % 10, özel yatırımlar ise % 8 oranında bir artış gösterecektir. Programda öngörülen bu hedefler eldeki ilk rakamlara göre, özel kesim tarafından gerçekleştirilmiş bulunuyor. Buna karşılık, özel imalat sanayiindeki yatırım talebinin (yatırım hevesinin - ç.) Eylül ayına kadar bir türül canlanamadığı da anlaşılmaktadır. Yatırım talebindeki bu cansızlık kısmen, konjonktürel eteklere bağlanabilirse de, bunda yatırım ruhsatlarının geciktirilmesi, döviz ve orta vadeli kredi tahsiri 1971 yılının Nisan - Ağustos döneminde görülen tutukluğun devam etmesi gibi etkenlerin de rolü vardır. İnşaat ruhsatı talebi — ki «vergi geliyor» korkusuyla 1970 yılında bu alana büyük bir hücum görülmüştü — 1/3 hatta 2/3 oranında düşmüştür. Buna karşılık 1971 yılındaki yeni inşaat hacminin, geçmiş yıldakinden hiç de az olmadığı sanılmaktadır.

Sabit fiyatlarla kamu yatırımları ise, bütçenin geniş ölçüde cari giderlere kaynak kapıtması nedeniyle öngörülen hedeflerin hayli altında kalmıştır. Bütçe gelirlerinde büyük bir artış olmaksızın, devlet memurlarına ve askerî personele maaş zamları yapılmıştır. Kamu iktisadî kuruluşları ise bu konuda bir istisna teşkil etmektedir. Bunlar, cari fiyatlarla % 50 yi, sabit fiyatlarla ise % 30 u bulan bir yeni gereç ve donatım harcaması yapmışlardır. Bu yatırımların maliyet unsurları arasında 1970 devalüasyonu etkisinin bulunduğunu da unutmamak gerekir. Bilindiği gibi 1970 Ağustosunda Türk lirasının değeri % 66 oranında düşürülmüştü, imalat alanında çalışan kamu kuruluşlarının toplam sermaye oluşumuna katkısı, 1970 yılında % 40 iken, 1971 yılında % 50 dolaylarına yükselmiştir.

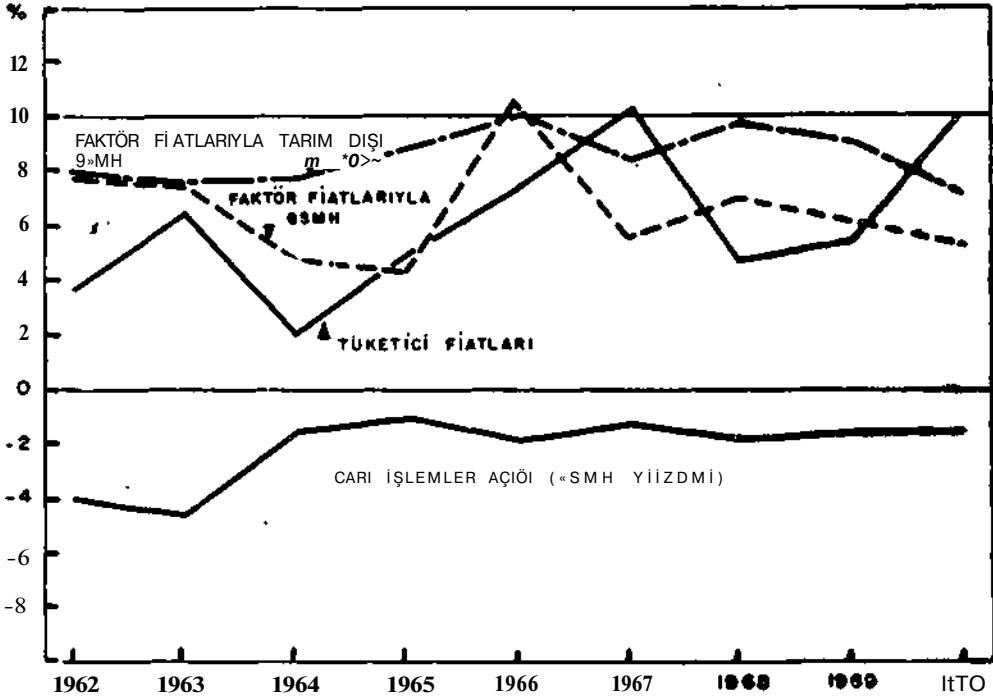
Kamu yatırımlarındaki bu artış, Türkiye Konsorsiyumuna üye o'an devletlerin yardımıyla elele yürümüştür. Son iki yılda proje kredisi olarak kamu kesimine önemli ölçüde

yardım sağlanmış. 1970 ve 1971 yıllarında geniş ölçüde uygulanmaya başlanan projeler arasında, 3 kağıt karton fabrikasını (Dalaman, Çaycuma, Aksu) ve Zonguldak kömür madenleri genişletme projesini saymak mümkündür. Buna ek olarak Türkiye, Rusya'nın yardımlarıyla yeni projelere başlamış ya da eski projelerin uygulamasını sürdürmüştür ki bunlar arasında Seydişehir Alüminyum Fabrikası'nı, Aliağa Rafinerisi'ni ve İskenderundaki 3. Demir Çelik Sanayi Tesisleri'ni saymak mümkündür. Son iki yıl içinde kamu yatırımlarının artmasına yol açan diğer büyük projeler arasında Boğaz Köprüsü'nü, Gökçekaya, Keban, Ambarlı gibi çok amaçlı büyük barajları ve başta Seyhan projesi olmak üzere büyük bazı sulama projelerini saymak mümkündür. Toplam olarak, 1971 sonunda yada 1972 başında değeri 6,2 milyar TL'sini bulan 20 büyük projenin bitirilmesi ve kamu kesimine katılması beklenmektedir.

1.1.4. Tüketim harcamaları:

1970 yılında, sabit fiyatlarla tarım gelirlerinin yerinde sayması nedeniyle, tüketici talebi bundan önceki yılın % 6'ya bulan ortalama artış hızını tutturamamıştır. Kamu tüketimi ise geçmiş yılların ortalama % 8'i bulan artışına karşılık % 6,5 oranında bir artış göstermiş bulunmaktadır. 1970 Yıllık Programı kamu tüketiminde % 8,5 oranında bir artış öngörmüştü. Gerçekleşme oranının düşük olması, daha önce üstünde durduğumuz bütçe sorunları nedeniyle, sağlık ve eğitim hizmetlerinin öngörüldüğü biçimde yerine getirilmemesi anlamına geliyor. Bu kesimlerdeki yatırım harcamalarının kısıtlanması (gerçek değer olarak, yani sabit fiyatlarla) da bunda etkili olmuştur.

YILLIK YÜZDE DEĞİŞME

Kaynak : Pevlet Planlama Teşkilâtı.

Şekli 1. Ekonomik büyüme.

1971 yılında özel tüketim talebi daha hızlı olarak % 8 dolaylarında bir artış göstermiş bulunmaktadır. Çiftçilerin eline daha büyük bir satınalma gücü geçmesine yol açan iyi bir hasadın yanısıra, işçi dövizlerinde 200 milyon doları, başka bir deyimle gerçek GSMH'nin % 3 üne yaklaşan bir değeri bulan bir artış olunca, tüketimin bu kadar büyük bir artış göstermesi de anlaşılıyor. Cari kamu harcamalarında % 17 ye ulaşan bir yükselme görülmektedir ki, bunun da nedeni, kamu kesiminde eskisinden daha çok insan çalışmasından ziyade, çalışanlara daha yüksek maaş ödenmesidir.

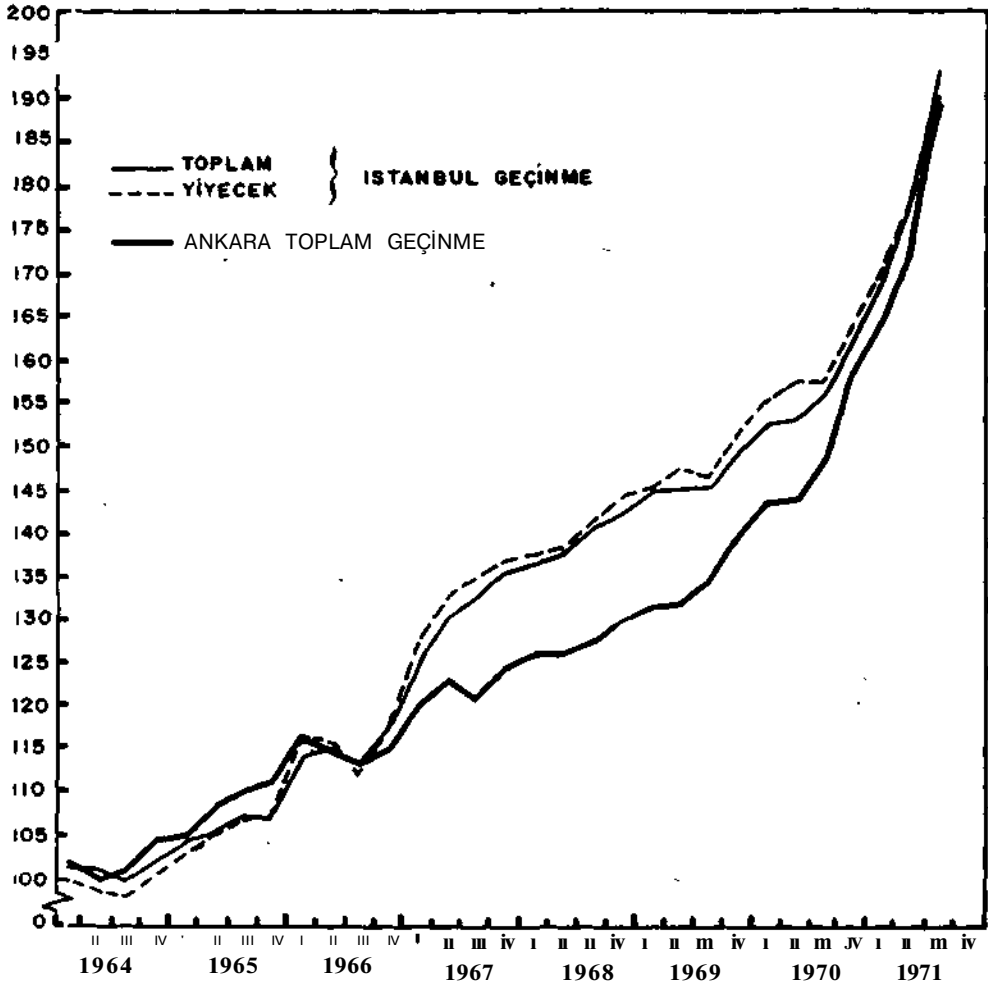
1.2. Fiyatlar ve gelirler :

1969 yılında fiyatların alabildiğine artışına yol açan enflasyonist baskılar ve spekülasyon etkileri ertesi yıl, gerek kredi hacminin daralması gerekse Ağustos 1970'de uygulamaya konulan istikrar politikası sonucu bir miktar yavaşlamaya ve düzelmeye yol açacak biçimde zayıflamıştır. Fakat alınan bu tedbirlerin fiyatlar genel düzeyindeki kuvvetli artış eğilimine bir çare olmağa yetmedikleri de anlaşılmaktadır. 1970 yılının ilk yarısında, toptan eşya fiyatları endeksinde bir düşme görülmektedir. Bir yıl öncesine göre Ocak ayında % 6,6 bir artış görülürken, Temmuz ayında bu artış (gene bir yıl öncesine göre) % 3 dolaylarına kadar iniyor. Yiyecek ve yem fiyatlarındaki bir kademeli düzelmeye bu sonucun alınmasında rol oynamaktadır. Sonuç olarak, hükümetin sanayi ürünleri fiyatlarını sabitleştirme politikasına rağmen, bu fiyatlar yani bir tırmanma ile artışlarını sürdürüyorlar ve bu eğilim 1971 yılında da değişmiyor.

Ankara ve İstanbul için hesaplanan endekslerden anlaşıldığına göre, geçinme de gittikçe zorlaşıyor. Yıl ortalarına doğru bu endekslerde biri duraklama görülür gibi oluyorsa da, yılın son beş ayında keskin bir biçimde tırmanma devam ediyor. 1970 yılının son üç ayında Ankarada —ki geçim şartlarının en güç olduğu yerlerden biridir— ortalama tüketici fiyatlarında % 14 ü bulan bir artış göze çarpıyor.

1971 yılında enflasyonist eğilimler artmıştır; 1970 Aralığı'nda maaşların artacağını hissettiren hükümet çalışmaları nedeniyle, fiyatlar büsbütün kamçılanmış oldu. Ekonominin vasıtalı vergi yükünün ağırlaştırılması ve kamu iktisadî kuruluşlarının ürün fiyatlarının artışı da, fiyatların bu eğilimine olumsuz katkıda bulunan unsurlar arasında yer alıyordu. Devlet bütçesinde meydana çıkan büyük açıklar nedeniyle müteahhitlere istihkakları büyük gecikmelerle ödenebiliyor ve bu nedenle Merkez Bankası'ndan sağlanan kısa vadeli kredilerin miktarında büyük artışlar görülmüyordu. Özel sektör kredilerinin kısıtlanmış olması gibi önünde anti enflasyonist bir politikanın karşısında bu etkenlerin ağır bastığı görülmekteydi. 1970 Ağustosundan sonra, döviz kaynaklarındaki darlığın ortadan kalkmasıyla geniş ölçüde ithalat yapılabilmeye de, % 66 gibi gerçekten büyük bir devalüasyon oranı nedeniyle ithal mallarının Türk lirası maliyetleri bir hayli yükselmiş ve böylece üretimde görülen dar boğazlar kısmen ortadan kalkarken artan maliyetler de son tüketicinin (halkın) omuzlarına yüklenmiştir. Toplu sözleşmelerin birçoğunun sona erme yılı olan 1971 de, satınalma gücündeki büyük azalma nedeniyle yeni ücret artış talepleri görülmüş ve ücret anlaşmazlıkları, sonunda ortalama % 30 u bulan bir ücret zammı sağlanarak bir çözüme bağlanmıştır.

Bir yıl öncesine göre Ocak ayında % 8,3 kadar yüksek olan toptan eşya fiyatları endeksi, yıl sonuna doğru gene bir yıl öncesine göre, % 23 gibi önemli bir artış göstermiştir. Geçen yılın aksine olarak yiyecek ve yem fiyatlarında da bir yükselme başlamış, fakat gene de bunların fiyatları, sanayi ürünleri fiyatlarına denk bir hızda artmamıştır. (Tablo 2'ye bakınız). Ankara ve İstanbul geçinme endekslerinde de benzer artışlar görülmüştür. Eldeki fiyat endeksleri 1971 Temmuz'unda hükümetin kömür, çelik, çimento ve elektrik fiyatlarına zam yapması nedeniyle yeni bir sıçrama yapmıştır.

KAYNAK : Başca Ekonomik Göstergeler
2. ŞEKİL (DEVAMI) BİATLAR 1963 = 100

Elde gelirler konusunda güvenilir bilgiler olmamakla birlikte, Çiftçilerin, ücret ve maaş alanların gelirlerinde 1971 yılında önemli artışlar olduğu söylenebilir. Buğday fiyatı ortalama olarak % 18 artmış (Mayıs ayı itibarıyla), Temmuz ayında da diğer tarım ürünlerinin destekleme fiyatlarında artış görülmüştür. Bunlar, tarım ürünlerine uygulanan katlı kur (1 dolar = 12 ve = 13 TL olmak üzere) ayarlanmasıyla paralel yürümüştür. 1971 yılında buğday üretimi rekor seviyeyi bulmuş, diğer tarım ürünlerinde de büyük artışlar görülmüştür. Bunun sonucu olarak, çiftçilerin eline geçen parasal gelirin % 25 i bulan bir artış gösterdiği söylenebilir. Parasal ücretlerde de keskin bir artış çizgisi görülmektedir. 1971 Ağustosunda hükümet, demiryolu işçileri dahil birçok önemli sanayi kolunda grev tehlikesini önlemek için toplam olarak 57 bin işçiye ortalama % 35 ücret zammı yapmayı kabul etmiştir. 1972 yılı birçok toplu sözleşmenin yenileceği bir yıl olacağı için, bu tutumun devam etmesi ve yeni ücret zamları yapılması beklenebilir.

1.3. Dış Ticaret:

1.3.1. İhracat:

1970 yılındaki ihracat artışının hemen tamamı, Batı Avrupa'daki OECD ülkelerine yapılan satışların artmasından ileri gelmiştir. Daha çok pamuk ve dokuma mallarının satış artışına bağlı olan bu gelişim, Türkiye'ye yeniden 47 milyon dolar kazandırdı. Buna kar-

şılık dolar sahasına yapılan satışlarda bir azalma görüldü. Birkaç yıl öncesine kadar toplam ihracaatın % 18 ine erişen dolar bölgesi ihracaatı % 10 a kadar düştü. İkili anlaşmalarla yürütülen ve ikili biri takas sistemi olarak nitelenebilecek dış ticaret hacminde de bir daralma görülmüştür. Bunun da nedenleri, Türkiye'nin ikili anlaşmalarla yürütülen dış ticarete ihraç mallarına istediği fiyatı bulamaması ve karşılık olarak ithal ettiği malların fiyatlarını ve kalitelerini uygun bulmasıdır.

TABLO 3.
ihracat

	1969	1970	Ocak- Kasım	
			1970	1971
I. Tarım Ürünleri: Toplam	402,8	442,9	381,1	384,6
a. Hububat	4,5	9,8	8,6	10,6
h. Meyva ve sebze	161,7	137,8	125,7	130,2
Fındık	107,6	87,0	80,1	78,5
Kuru üzüm ve incir	32,4	32,4	29,9	32,9
Narenciye	10,2	7,7	5,7	11,5
Diğer	11,5	10,7	10,0	7,3
c. Sanayi ve orman ürünleri	204,1	261,6	218,1	207,5
Tütün	81,5	78,6	62,5	62,6
Pamuk	113,6	173,2	146,8	133,5
Diğer	9,0	9,8	8,4	11,4
d. Canlı hayvan ve hayvan ürünleri	26,6	27,0	22,6	28,7
Canlı hayvanlar	11,3	15,7	12,3	18,1
Tiftik ve yün	6,5	3,7	3,0	3,4
Difer	8,8	7,6	7,3	7,2
e. Deniz ürünleri	5,9	6,7	6,1	7,6
II. Maden ve taş ocağı ürünleri : Toplam	30,4	36,8	35,2	37,2
Krom	12,8	15,7	14,3	16,9
Bakır	6,6	6,2	6,2	2,3
Difer	11,0	14,9	14,7	18,0
in. İşlenmiş ve mamul ürünler : Toplam	103,6	108,8	94,8	120,9
a. İşlenmiş tarım ürünleri	57,3	41,3	34,5	44,1
Zeytinyağı	12,7	0,2	0,2	0,3
Katı yağlar	12,2	4,0	3,5	1,6
Şeker	17,6	20,8	- 18,9	18,2
Difer	14,8	16,3	11,9	24,0
b. Mamuller	46,3	67,5	60,3	76,8
Tekstil ve kumag	15,9	25,9	22,8	30,3
Deri ve kösele	1,0	4,6	3,9	8,6
Orman ürünleri	2,0	2,7	2,4	4,2
Kimya sanayi ürünleri	9,2	9,3	8,3	8,6
Cam ve seramik	0,4	1,0	0,9	2,4
Madenî eşya ve makina	9,0	11,4	10,6	4,7
Elektrik araç ve gereçleri	0,1	0,3	0,2	0,5
Diğer	8,7	12,3	11,2	17,5
IV. Genel toplam	536,8	588,5	511,1	542,7

Kaynak : Maliye Bakanlığı

1971 yılında ihracaat başlangıçta pek de yüz güldürücü olmamakla birlikte yıl sonunda 676 milyon dolara ulaşmıştır. 1971 Yıllık Programı'nda öngörülen ihracaat hedefinin 640 milyon dolar olduğu, düşünülürse, hedefin 36 milyon dolar kadar geçildiği anlaşılır.

Yılın başlarında ve hatta ortalarında ihracaatın yavaş seyretmesinin başlıca nedenleri, yurtiçi talebinin artmasına ve hükümetin dış fiyatlarda bir artış beklemesi nedeniyle alivire satışları * ertelemesine bağlı olarak pamuk ihracaatının yavaş bir tempoda gelişmesidir. Sanayi ürünleri ihracaatı ise, 1970 Ağustos'undaki devalüasyonda öngörüldüğü kadar hızlı olmamakla birlikte, oldukça iyi bir hamle yapmıştır. Mamul ihracaatında büyük bir yeri olan tekstil ve kumaş ihracaatı, yurtiçi talebinin gösterdiği şişkinlik nedeniyle duraklamış, diğer sanayi kolları ihracaatı ise, başta deri ve kösele ile çimento ihracaatı olmak üzere oldukça başarılı geçmiştir.

İşlenmemiş tarım ürünleri satışlarında da artışlar olmuştur. Özellikle hububat, kuru üzüm, narenciye ve canlı hayvan ihracaatında artış görülmüştür

1.3.2. ithalât:

1970 programına göre zaten yüksek olan ithalât (880 milyon dolar) daha da yüksek olarak gerçekleşmiştir. Bu alandaki fazlalığın miktarı 68 milyon doları buluyor (Tablo 4'e bakınız). Bunun başlıca nedeni, Türkiye'nin hemen her iki yılda bir, hububat üretiminin iyi olmaması, hasadın düşüklüğü sonucu bu alanda ithalat yapma durumunda kalması ve bunu hesaplayarak, buğday ve yemeklik yağ için ayrılan 83 milyon doların başka alanlar için kullanılmasının mümkün oluşudur. İşçilerin bedelsiz ithalât yoluyla yurda getirdikleri dayanıklı tüketim malları ithalâtında da 14 milyon dolarlık bir artış görülmüştür.

Yabancı özel sermaye ithalâtı da —ki buna hem sermaye katkıları (ortaklık yoluyla getirilen sermaye), hem de yabancı firmaların kendi adlarına yaptıkları yatırımlar girmektedir— planlandığı gibi 30 milyon dolar mertebesinde kalmamış, 43 milyon doları bulmuştur. Bunun böyle olmasında, II. Plan'm (1968-72), mevcut yatırım kolaylık ve özendirilmelerini arttırmasının ve özellikle, yatırım ve dayanıklı tüketim eşyasını montaj yoluyla yapacak yabancı sermayeye yeni kolaylıklar tanınmasının büyük rolü olmuştur. Bu arada, NATO altyapı ithalâtı da beklenenin 15 milyon üstünde gerçekleşmiştir. Buna

TABLO 4.
finansman Çeşidine göre ithalat:
(Milyon Dolar)

	1969	1970	1971	Program	
				1970	1971
Liberasyon listeleri	344	367	533	400	455
Kotalar	181	192	260	205	270
Anlaşmalı ülkeler	104	95	110	105	100
Toplam programı İthalatı	620	654	903	710	825
NATO enfastrüktür	3	17	6	2	4
Proje kredileri İthalatı	88	113	148	135	145
özel yabancı sermaye İthalatı	10	43	29	13	16
Bedelsiz İthalat	20	62	83	20	25
Bağışlar	—	28	55	—	—
Buğday ve yağ yardımları	41	55	—	—	30
Diğer	10	4	2	—	—
Toplam	801	948	1171	880	1045

Kaynak: Maliye Bakanlığı

* Ürün devrişilmeden, tarlada, bağda, bahçedeyken yapılan satışlar (ç. n.).

karşılık, iki taraflı ve çok taraflı yardımlarla sağlanan proje kredilerinden yapılan ithalât. Yıllık Program'da konulan hedefin altına düşmüştür. Ancak, bu alandaki genel gelişim çizgisi (trend) yükselen bir seyir izlemektedir.

1970 Ağustosunda liberasyon uygulamasının yeniden başlatılmasına rağmen, idarî kademelerde takılıp kalmış ithâl talepleri 300 milyon dolara ulaşmaktaydı. Ham maddeler diğer gerekli ithâl malları ve yatırımları için ithalât programında 710 milyon dolar öngörülmüşse de, bunun ancak 654 milyon dolarlık kısmı gerçekleştiriliyordu. Bu gecikme biraz da ithâl işlemlerinin zaman alıcı olmasıyla açıklanabilir. Herşeye rağmen 1970 yılının son üç ayından itibaren ithalâta büyük bir hızlanma görülecek ve ithâl malları, gittikçe daha çok miktarda gümrük kapılarına yığılacaktır.

1971 ithalât programının bir önceki yıla nazaran % 38 daha fazla olması da, malların yerine ulaşmasındaki gecikmeyi etkilemekteydi. Fakat sonunda, 1969 yılından beri üretimin yerinde saymasına yol açan ham madde ve yedek parça sıkıntısı giderilmiş oluyordu. Proje kredileri çerçevesinde yapılan ithalat da bir önceki yıla nazaran % 31 oranında yüksekti. Buna karşılık bedelsiz ithalât yoluyla yurda getirilen mallarda bir azalma olduğu göze çarpıyordu. Yıl boyunca toplam ithal kalemlerinin 1.171 milyon dolara ulaştığı tahmin ediliyordu ki, bu 1970 yılına kıyasla % 23 lük bir artış demektir.

İthalâttaki bu büyük artışı karşılayacak bir ihracaat artışı sağlanamayınca, ödemeler dengesinin «görünür kalemler» kesimindeki açık da büyüyecekti ve nitekimde öyle oldu. Berrek, işçi dövizleri imdada yetişti. Bütün bu olaylar, Türkiye nin orta vadeli kalkınma

TABLO 5.
ödemeler dengesi:
Milyon dolar

	1969	1970	Ocak- Kasım	
			1970	1971
Mal ticareti	- 264	- 360	- 338,4	- 518,6
ithalat cif	- 801	- 948	- 849,4	- 1061,4
ihracaat fob	537	588	511,0	542,8
Hizmetler ve transferler : Net	35	180	173,3	376,3
Dış seyahatler : Net	- 5	4	- 2,6	19,4
Kâr transferleri	- 32	- 33	- 28,4	- 33,1
Faiz ödemeleri : Brüt	- 45	- 48	- 29,0	- 36,6
işçi dövizleri	141	273	224,3	424,6
Diğer hizmetler : Net	- 24	- 16	9,0	2,0
Enfrastrüktür ve off shore gelirleri	g	g	7,2	B,4
Toplam cari kalemler dengesi	- 221	- 172	- 157,9	- 136,9
Sermaye İşlemleri : Net	270	365	312,8	306,8
özel : Toplam	44	92	76,6	63,6
Bedelsiz ithalat	20	34	24,5	22,2
Dolay ısız yatırım	24	58	52,1	41,4
Resmî : Toplam	319	420	379,9	344,2
Proje yardımları	174	179	156,9	202,1
Program yardımları	104	158	145,6	90,1
(APA kredileri ve borç erteleme dahil)				
Tarım ürünleri artışı	• 41	83	77,4	52,0
Borç ödemeleri: Brüt	- 93	- 147	- 143,7	- 101,0
Net hata ve noksan	61	- 23	- 8,9	28,4
Resmî rezerv durumu (- = artış)		170	- 146,0	- 198,3
Rezerv hareketleri		- 236	- 212,0	- 210,3
UPE net durumunda değişiklik	- 12	66	66,0	12,0

* Ülkemizde seçilen model toplam GSMH için % 7, % 8 rakkamlarını göstermektedir. Bu hızın fert başına GSMH'yı daha az seviyelerde tutacağı aşikârdır.

stratejisinde öngörülmeven değişkenlerdi. Başka jbir deyimle ekonomi plana uypnuyor, kendi başına buyruk bir gelişim gösteriyordu.

1.4. Ödemeler dengesi :

1970 yılında ticaret blâncosundaki açık 360 milyon dolara yükseldi. Buna karşılık carî işlemler açığı, geçmiş yıllardakine göre hayli düşüktü. Buna,da başlıca nedeni, önceden kimsenin aklına gelmeyen ölçülerde işçi dövizinin yurda girmesidir. Ödemeler dengesinin genel durumu Tablo 5'te gösterilmiştir. 1968 yılında 107 milyon dolar olan, 1969 yılında 141 milyon dolara çıkan işçi dövizleri, 1970 yılında iki misline yakın bir artış göstererek 273 milyon dolara yükseliyordu. Yurt dışına, özellikle Almanya'ya giden işçi sayısının gittikçe artması bunda etkili oluyordu. Bunun yanısıra, Türk parasının değerini düşürülmesi de, işçilerin Almanya'daki birikmiş paralarını yurda göndermelerinde adama-kıllı etkili olmuştu. Bunun yanısıra yurt dışında işçilerin elinden çeşitli yollarla kapılan dövizlerin, normal kanallardan yurda intikaletmesi de para ayarlamasının sağladığı olanaklardan biri oldu. Bu arada seyahat ve turizm bilançosu, küçük de olsa lehte bir farkla kapanıyor ve ödemeler dengesi üstünde olumlu bir etki yapıyordu. Eğer kolera ve sıkı-yönetim * sorunları çıkmasaydı 1970 yılı turi/m gelirleri şüphesiz daha da yüksek olurdu 1970 yılında Türkiye'nin orta ve uzun vadeli borçlarının taksitleri de büyük bir yekûn tutmuştur. Bunda Avrupa Fon'una ödenen borçların büyük bir payı oldu. Fakat net borç ödemeleri gene de belli bir düzeyi aşmamıştır. Eski borçların bir kısmı ertelenmiş, Türrikiye'nin 1970 devalüasyonundan fazla sarsılmaması için yeni krediler açılmıştır. Bu arada Para Fon'u 75 milyon dolar, Konsorsiyum'a üye ülkeler ise 37 milyon dolar ek krediler açmışlardır.

1970 yılı boyunca sermaye akımı ödemeler dengesinde kapatılması gereken açıktan hayli büyük olduğu için, altın ve döviz rezervleri yıllardır görülmemiş bir düzeye, 326 milyon dolara yükselmiştir.

1971 yılında da berzer bir gelişme olmuştur. Ödemeler dengesinin görünmeyen kalemlerindeki olumlu gelişme ile ticaret bilançosu açığının daha da bozulmasının net sonucu leh-te olmuş ve işçi dövizleri —ki görünmeyen kalemlerin en önemli unsurudur—468 milyon dolar gibi rekor bir düzeye erişmiştir. Türkiye'nin yaz turizmi potansiyeli ile orantılı olmamakla birlikte, bu alanda da olumlu bir gelişme görülmüştür.

İçeriye doğru sermaye akımı bir önceki yıl düzeyinde kalmış, fakat sermaye kaimlerinde bir değişiklik olmuştur. Özel sermaye akımları 1970 yılında, Türkiye'nin iktisadî kalkınmasında eskisinden daha küçük, hâttâ ihmâl edilebilir derecede küçük bir rol oynamaya başlamıştır. Toplam resmî kredilerde bir azalış olmuş, buna karşılık proje kredileri artmıştır. Program yatdımlarındaki azalışın yanısıra Türkiye'nin, yıllardan beri ilk kez uluslararası para kurumlarından sağladığı yardımlarla finanse ettiği gıda maddesi alımları karşılığı borçlanmaların bir kısmı geri ödenebilmiştir.

1.5. Kamu maliyesi :

1970 yılı bütçesi meclislere ilk geldiği şekilde kabul edilmemiş ve bu yüzden 1 Mart 1970 tarihinde uygulamaya konulamamıştır. Mayıs ayında kabul edilen yeni bütçede, bir önceki yıla göre 4 milyar liralık bir artışla toplam olarak 29,9 milyar liralık bir ödeneğe ulaşıldığı görülmektedir. Bütçedeki bu artışın başta gelen nedeni Personel Kanunu ile yapılan zamlardır. Transfer ödemelerinde 1 milyar dolaylarında bir artış öngörülmekte idi. Buna karşılık, genel ve katma bütçelerin toplam yatırım ödenekleri artışı 300 milyon lira dolaylarında kalıyordu (Bk Tablo 6).

Bütün bunlara rağmen, 10 Ağustos 1970 devalüasyonu ile bütçe rakamları altüst olmuş ve bütçe bir anlamda eksilmiştir. Gerek bütçe gelirleri, gerekse bütçe ödenekleri! deva-

• Haziran olaylarıyla ilgili olarak ilân edilen sıkıyönetim — (ç.n.) • , -

TABLO 6.
Konsolide devlet bütçesi :
Milyon TL.

	1970		1971		Mart- Aralık Fiih				1972
	Kanun- laşan	Gerçek- leşen	Kanun- laşan	Tahmin	1970	% değişiklik	1971	% değişiklik	Bütçe tasarısı
I. Gelirler	26980	28511	34193	36387	20541	16,6	28094	36,8	50310
Dolaysız vergiler	8900	8641	11215	11976	7295	20,6	10274	40,8	18472
Dolaylı vergiler	15160	14353	18335	18826	10861	11,7	14426	32,8	26588
Diğer gelirler	2070	4635	3393	4435	1614	34,5	2351	35,7	5150
Tasarruf bonoları	850	882	1250	1150	771	17,9	1043	35,3	100
n. Karşılık paralar	1280	2845	2100	1500	1517	63,0	1241	-18,2	-
m. Katma bütçe net gelirleri	29293	1028	1379	1377	619	0,8	1152	86,1	1620
IV. Toplam gelirler	1033	32384	37672	39264	22677	18,5	30487	34,4	51930
V. Giderler	29893	32161	38472	42964	22581	14,4	35154	55,6	51930
Cari giderler	6990	14676	20022	22964	10483	9,0	17194	64,0	26270
Yatırım harcamaları	14997	6999	7916	8000	5478	8,1	6169	12,6	9140
Transfer ödemeleri	7906	10486	10534	12000	6620	30,8	11791	78,1	16520
VI. Açık. (-) ya da fazla (+)	-600	i+223	-8001	-3700	;+96		-4667		-
vii. Açığın finansmanı									
tç borçlanma	600	600	800	800					-
Hazinenin öz kaynakları	-	-348	-	n.a.	-562		2443		
Merkez Bankası kredileri	-	-20	-	n.a.	466		2224		

Kaynak : Maliye Bakanlığı

lüksyonla birlikte geçerliliklerini geniş jölçüde kaybetmiş oldular. Devalüasyon, bütçe üstünde genel olarak olumlu denebilecek bir etki yapmıştır. Çünkü değer üstünden alınan (advalorem) gümrük vergilerindeki ve karşılık paralar fonundan sağlanan yardımlardaki artış, borç ödemelerinin artışından doğan fazlalığı karşılamıştır. Bu arada devlet memurlarına yapılacak zamlar da yıl sonuna ertelenmiştir. Ayrıca, TL'sinin yeni değerinin ilânından birkaç gün önce, yeni vergiler Finansman Kanunu ile yürürlüğe konmuştur. Bu yeni vergilerin bir kısmı özellikle işletme vergisi, gerek maliyenin gerekse mükelleflerin hazır olmaması nedeniyle hemen uygulama alanına konulamamıştır.

1970 malî yılı, bütçe harcamalarının sonuç olarak % 24 gibi bir artışla 32,2 milyar lirayla bulunduğu bir yıldır. Bu arada caî harcamalar, 2,6 milyar, yatırım harcamaları ise 0,2 milyar gibi bir artma göstermiştir ki, bunlar, bütçe tahminlerine geniş ölçüde uymaktadır. Buna karşılık transfer ödemeleri, tahminleri çok aşmış ve bir yıl öncesinin harcamalarını 3,5 milyar lira geçerek 10,5 milyar liraya ulaşmıştır. Bunun nedenlerinden biri, artan dış borç yükü (devalüasyon nedeniyle-ç), diğeri ise iktisadî devlet teşekküllerine yapılan transferlerdir.

Kamu gelirleri kesiminde dolaysız vergilerin ek bir artış sağladığı (1,7 milyar TL) görülmektedir. (Dolaylı vergilerin sağladığı gelirlerdeki artış ise 2 milyar bulmaktadır. Bu artış, dahilde alınan üretim ve gider vergileri ile petrol ürünleri, banka ve sigorta muameleleri vergilerindeki artışlardan ileri gelmekteydi. Bu arada gümrük vergilerinde ve ithâlde alınan istihsal vergisinde de bir artış olmuşsa da bu, beklenen düzeyi bulmamıştır. Bunun da nedeni, liberasyon sisteminin yeniden uygulanmaya konulmasından sonra, malların gümrüklere gelişinde görülen gecikmelerdir. Katma bütçe gelirleri, tasarruf bonolarından sağlanan gelirler ve özel fonlardan elde edilen gelirler de 2,5 milyar lira kadar artmıştır ki bu, bir yıl öncesine göre 700 milyon liralık bir fazlalık demektir.

Dış yardımların karşılık paralardan ödenen kısmı ile döviz satışlarından elde edilen gelirler de, devalüasyon dolayısıyla artmış bulunmaktadır. Birincisinden 1,8 milyar, ikincisinden ise 2,9 milyar ek bir gelir sağlanmış ve böylece bir yıl öncesine göre bu kalemlerden 200 milyon lira fazla elde edilmiştir. Katlı kur sisteminin devam etmesinden dolayı elde edilen devalüasyon kazançlarını da bunlara eklemek gerekir. Bilindiği gibi, bazı tarım ürünleri ihracaatına ödenen ve dış seyahate gidenlere satılan dövizlere farklı kurlar uygulanmaktadır. Döviz ucuz alıp pahalıya satmaktan doğan kârlar, Merkez Bankası'ndaki bir Döviz İstikrar Fon'unda toplanmaktadır. Bu fonun anaçlarından biri de, ihracaata dönük faaliyetleri desteklemekse de, bugüne kadar bu alanda önemli bir uygulama olmamıştır.

Giderleri 38,5 milyar, gelirleri ise 37,7 milyar bulan 1971 yılı bütçesinin 8000 milyon liralık açığının iç kamu borçlanmasıyla kapatılması öngörülmüştü. Giderlerdeki bu artış, gene personel Kanunu ile tanınan maaş ve ücret artışlarında ve ertelenen kamu borçlarının vâdelerinin gelmesinden doğmaktadır. Şubat - Kasım 1970 döneminde hak olarak tanınan ve ertelenen zamların toplu ödemeleri gerçekten de 1971 bütçesine büyük bir yük teşkil ediyordu. Bütün bu nedenlerle, 1971 bütçesinin caî harcamalarında 5,8 milyarlık bir fazlalık (1970 yılına göre) görüldü. Buna karşılık yatırım harcamaları, enflasyon nedeniyle ancak nominal olarak (parasal olarak) artmış görünüyordu. Enflasyonun yarattığı şişkinlik hesaba katıldığı zaman yatırımların artmadığı, hatta azaldığı anlaşılıyordu. 1971 yılında dolaysız vergilerden 2,6 milyar lira, dolaylı vergilerden ise 4 milyar lira dolaylarında artışlar bekleniyordu ki, bunlar sırasıyla bir yıl öncesine göre % 30 ve % 28 oranında artışlar demektir. Tasarruf bonoları ve, karşılık paralar fonundan elde edilen

diğer gelirler ise, bütçe tahminlerine göre, bir yıl öncesindeki kadar artacaklardı. Eldeki bilgilere göre, toplam kamu gelirlerinin bu tahminlere uygun olarak artmakta olduğunu, hatta 39 milyar bulunduğunu göstermektedir. Gelirlerin kompozisyonu ise tahminlere uygun çıkmadı. Buna karşılık giderler, transfer ödemeleri dolayısıyla bekleneni çok aştı ve yeni ödenekler alınmasını zorunlu kıldı. Bütün bu ek ödeneklerle, 1971 bütçesinin toplam harcamaları 46 milyar gibi bir rakama yükseldi ki bu, 7 milyar liralık bir bütçe açığı demektir. Bütçenin ilk şeklinde öngörülmeyen bu ek ödenekler yüzde 15 gibi yüksek bir oranı bulmaktadır. Bu da Türkiye maliyesinin bugünkü durumuyla dengede olmadığını gösterir.

1971 bütçesinin finansmanında karşılaşılan bütün bu güçlükler rağmen, 1 Aralık 1972 tarihinde Parlamento'ya sunulan 1972 yılı bütçesi 51,9 milyar lira üzerinden bağlanmıştı. Buna ek olarak, iç borçlanma yoluyla ve 1972 yılından itibaren, artık bütçenin normal gelirleri arasında gösterilmeyen, karşılık paralar yardımlarından gerekli ödenekler sağlanacak olursa, devlete 4 milyar lirayı bulan bir ek harcama yetkisi daha verilmekteydi. 1972 bütçesi böylece toplam olarak 55,9 milyar liraya yükseliyordu ki bu, GSHM'nin % 30'u demektir.

1972 mali yılında, büyük bir kısmını maaş ve ücret ödemelerinin meydana getirdiği cari harcamalardaki 3,3 milyar lirayı bulacaktır ki bu da % 14'lük bir artış demektir. Eğer devlet memurlarına daha 12 ay önce yapılan zamlar dikkate alınacak olursa bunu yüksek saymamaya imkân yoktur. Buna karşılık, genel bütçeden yapılacak yatırım harcamaları yalnız 1,1 milyar liralık bir artış gösterecektir. Enflasyonun etkisini hesaba katacak olursak bu hiç de önemli bir artış değildir. İktisadî devlet teşekküllerine yapılan yardımları da içine alan, transfer ödemeleri ve sermaye teşekkülü kalemlerinde beklenen artış 4,5 milyar lirayı bulmaktadır (bir yıl öncesine göre % 38 fazla). Bunda 1972 yılında uygulaması sona erecek olan ikinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın kamu kesimi için öngördüğü yatırımların gerçekleşmemesinin yarattığı acelecilik ve telâşi görmemek mümkün değildir. Eğer bir önceki yıldan devredilen hesaplar da dikkate alınacak olursa, transfer harcamalarındaki artışın, 8,5 milyar bulacağı anlaşılacaktır. Böylece, bütçeden yapılan yardımlar ve diğer transfer ödemeleri, yatırım harcamalarının iki katından fazla bir büyüklüğe erişmektedir. Oysa 1969 yılında bu iki kalem (yatırımlar ve transfer harcamaları) aşağı yukarı birbirine eşitti.

1972 bütçesi gelirleri bir yıl öncesine göre 1/3 oranında yükseltirse ancak dengeye aelir. Bunu sağlamak için gelir ve kurumlar vergilerinde bir değişiklik öngörülmektedir. Bu değişikliklerle, yüksek gelir dilimlerinin vergi yükleri arttırılacaktır. Bunların yanısıra, işletme vergisinin uygulama alanı da genişletilecektir.

Bütçe açığını kapatmak için Önerilen yollardan biri de, kaldırılan/ tasarruf bonolarının yerine «mali denge vergisi» adı altında, % 8'i bulan yeni bir vergi koymaktır (tasarruf bonolarının oranı % 3'tenibaretti). Geliri arttırmak için önerilen diğer tedbirler hâlinde (Raorum yazıldığı Ocak ayında-ç.n.) Parlamento'da olup kesin bir şekil almış değildir. 1972 bütçesinin alacağı son şekil, önerilen çeşitli vergi zamlarının, Parlamento'dan ilk geldikleri tasarıda önerildiği biçimde kabul edilip edilmemelerine bağlıdır.

1.6. Para ve banka :

1970 yılında para arzı, bir yıl önce görülen artış hızında, yarıyı % 16 lık bir hızla artmıştır. Türk lirasının yakında devalüe edileceğini düşünenlerin onu bir an önce elden çıkarmak istedikleri ve buna paralel olarak yürüyen kredi şişkinliği gibi özelliklerin görüldüğü 1969 yılında olduğu gibi bu yeni para arzı artışının, İktisadî hayatta gerçek bir ge-

nişleme olamdığını bildirmek durumundayız. Aslında 1970 yılındaki para arzı artışı, GSMH artışını izlemiş bulunmaktadır. Başka bir deyimle parai arzı fiyatları körüklemiş ve GSMH da gerçek bir artış kaydedilmemiştir. Merkez Bankası'nın enflasyonu durdurmak amacıyla aldığı köklü tedbirler, özel sektör kredilerinin daralması sonucunu vermiştir. Ticaret bankalarının kredileri, bir yıl önce 5,6 milyar liralık bir artış gösterdikleri halde, 1970 yılında sadece 3,2 milyar liralık bir artış gösterebilmişlerdir. Ayrıca banka kredileri devalüasyonu takibeden aylar içinde verilmiştir. Bunun nedeni maliyetlerin ve özellikle ithâl edilen mallar maliyetinin para ayarlamasından sonra birdenbire artmış olmasıdır. Ne var ki, bu kredi daralması kamu sektörü için geçerli olmamış, Merkez Bankası Hazine'nin bütçe açığını kapatabilmesi için yeniden 1,3 milyar liralık bir kredi açmış, diğer kamu kuruluşları ise yeniden 300 milyon liralık kredi sağlayabilmişlerdir. Hazine borçlanmalarının mevsimlik olması ve bütçe ödeneklerinin % 15 ini geçmemesi öngörümüştür. Bu da, kamu maliyesinin yukarıda açıkladığımız güç l durumu nedeniyle, Haaine'ye açılan kısa vadeli kredilerin 1971 Şubat'ına kadar azalması mümkün olmamıştır. Bu ayda bir aylık kısa bir süre için kısa vadeli avanslarda görülen azalma yeniden durmuş ve Mart ayından itibaren Hazine'ye açılan Merkez Bankası avansları yeniden artmağa başlamıştır. Hatta bu yeni artış eskisinden de fazla olmuştur.

1971 yılında banka rezervlerinde, nominal gelirin (parasal gelirin) artmasına bağlı olarak yeniden bir artış görülmüş, özel sektöre açılan krediler bu yılın ilk dokuz ayında bir miktar genişlemiş ise de, yatırım olanaklarının sınırlı bulunuşu nedeniyle, özel sektörün kredi taleplerinde yıl sonuna doğ'u yeniden bir daralma görölmeğe başlanmıştır. Şu anda banka sisteminin likidesi* gayet yüksektir. 1971 Ekim'inde, özel sektör kredi taleplerinde yeni bir kıvılda başlanmış görünmektedir. Bunda artan talebin büyük etkisi olsa gerektir (Tablo: 7)

yar lira olan toplam para arzı, bundan sonraki 12 ay süresince 9 milyardan fazla artarak 1971 Ekiminde 41,2 milyar lirava ul'sn-ıştır. Normal bir yılda para arzı, yılın son çeyreğinde hızla artar. Bütçe açığının büyüdüğü ve işçi dövizlerinin rekor bir seviyeye

TABLO 7.
Para ve kredi:
Milyon TL

	Aralık 1969	Aralık 1970	Eylül 1971	Ekim 1971
Ticaret bankaları kredileri	33182	37005	İ37814	40640
Ticarî krediler	19864	22067	23485	25443
İpotekler	İ 2295	2668	2598	2762
Tarım kredileri	8554	9030	İ8125	8815
Sanayi kredileri	1498	2132	2225	2404
Diğer (esnaf ve zanaatkar) kredileri	İ971	1108	İ1381	1216
13 büyük banka kredileri	19928	22088	23896	25235
Para arzı	30127	35268	38964	41247

Kaynak : T.C. Merkez Bankası

Gerek fiyatlardaki büyük artış, gerekse tarım ürünlerine destekleme alımları sonucu fonlarla hayli genişleyen nakit para ihtiyacını karşılamak üzere dolaşımdaki (tedavüldeki) banknotların değeri, 1970 Ağustos'u ile 1971 yılı sonu arısında % 50 oranında artmıştır. Böylece nakit ihtiyacı geniş ölçüde karşılanmış olmaktadır. Ekim 1970'de 32 mil-

* Elindeki Para-(ç. n.).

yükseldiği 1971 yılında mevsimlik para arzının 44 /milyarı bulduğunu söylemek fazla yanlış olmayacaktır.

1971 yılının ilk dokuz ayında, Hazine'ye açılan kısa vadeli avansların geniş ölçüde artması ve hasadın iyi olması nedeniyle Toprak Mahsülleri Ofisi buğday alımlarına destek olmak üzere açılan kredilerin büyük bir yekûn tutmasına rağmen, Merkez Bankası kredilerinde hemen hemen hiç bir değişiklik görülmediği söylenebilir. Bunun mümkün olması için, Merkez Bankası kaynaklarının genişlemesi gerekir ki, (böyle bir genişleme görülmüştür. Ziraat Bankası, Tarım Satış Kooperatifleri ve ticaret bankaları, ellerindeki senetleri Merkez Bankası'na reeskont için arzetmek zorunda kalmamışlardır. Çünkü bankaların, yukarıda da değindiğimiz gibi, likiditleri (ellerindeki para miktarı) yüksektir. Böyle olunca Merkez Bankası'na banka sistemine reeskonta verilen senet karşılığı açtığı kredilerin hacmi daralmış, bu da toplam kredilerin değişmemesi gibi bir sonuç doğurmuştur. Kamu sektörünün Merkez Bankası'ndan 1971 yılının ilk dokuz ayında aldığı kredilerin toplamı 3,3 milyar doları bulmaktadır ki, bu bir yıl öncesinin aynı dönemine göre dört katı bir artış anlamına gelir. Aynı süre içinde Merkez Bankası'nın özel sektöre yönelen kredilerinde ise 5 milyar liralık bir azalma görülmektedir.

1971 Ekim'inde ticaret bankalarının kredileri birdenbire genişledi. Bunun sonucu olarak Merkez Bankası'na reeskonta* getirilen senetlerin miktarı da artmağa başladı. Toplam olarak 500 milyon liralık senet reeskonta kabul edildi. Hazineye verilen avansların artmasıyla birlikte, 30 gün gibi kısa bir süre içinde Merkez Bankası kredilerinin 1 milyar lira kadar yükseldiği görüldü. Kasım ayında, kısmen daralan, Aralık ayında ise bir miktar genişleyen Merkez Bankası kredilerinin toplam olarak 16,3 milyarı bulunduğu görüldü. Hazineye verilen kısa vadeli avanslar 6,1 milyarı, Toprak Mahsülleri Ofisine açılan krediler 3 milyarı buluyordu. Özel sektöre yönelen krediler ise 4,2 milyara ulaşmaktaydı ki, 1969 yılının ikinci yarısından beri özel sektöre yönelen Merkez Bankası kredilerinin en düşük miktarı budur. Böylece, 1971 yılında görülen kredi enflasyonunun başlıca sorumlusunun kamu sektörü olduğu açıkça görülmektedir (Tablo: 8).

TABLO 8.

Merkez Bankası İtrediler:
Milyon TL.

	Kredi durumu			Değişiklik
	Aralık 1969	Aralık 1970	Aralık 1971	1971 - 1970
MERKEZ BANKASI	12920	14565	16273	1708
Kamu Sektörü : Toplam	7140	8088	11795	3707
Hazine avansları	3057	4359	6088	1729
Tekel İdaresi'ne	1750	1750	1750	—
Toprak Mañ. Ofisi'ne	950	1125	3000	1875
Şeker Fabrikaları'na	734	709	709	—
Diğer kuruluşlara	649	145	248	103
Özel Sektör : Toplam	5527	6155	4186	—1969
Tarım ıSatış Koop.	1617	1419	227	—1192
Diğer	3910	4736	3959	—777
Bankalar	253	322	292	—30

Kaynak : T.C. Merkez Bankası'

* Bir bankanın bedelini ödediği bir senedi diğer bankaya iskonto ettirerek değerini elde etme yoluna gitmesinden ibaret banka işlemi.

(I. EKONOMİK POLİTİKA :

11.1. Başlıca konular :

Bir yıldan fazla bir zamandır ekonomi, şiddetli bir enflasyonunun içinde bulunuyordu. Tüketim harcamaları üretimden arslan payını alıyorlar, buna karşılık yatırım harcamalarının düştüğü görülüyor. Bu durum böyle sürüp gidecek olsaydı, hem 1970 para ayarlamasının başarısı tehlikeye düşecek, hem de orta vadeli kalkınma hedeflerine ulaşmak mümkün olmayacaktı. Devalüasyondan sonraki olayların gelişimi hiç de kaçınılmaz değildi. Eğer hükümetin, yeni vergiler koymak ve kamu harcamalarını kısmak gibi niyetleri uygulanabilseydi,-bir hayli gecikmiş olan devalüasyonun sonucu olarak ortaya çıkan maliyet ve fiyat artışlarına rağmen, fiyatlar belli sınırlar içinde tutulabilirdi. Talep baskıları, geçen yıl fiilen ortaya çıkan şekillerinden daha şiddetli olmadıysa, bunun nedenini özel iş hayatının yavaşlamasında, özellikle inşaat kesiminde görülen durgunlukta aramak gerekir. Şu anda sanayi kesiminde de bir durgunluk göze çarpıyor. Fakat bu durgunluk geçici olacağına benzer. Çünkü, eldeki büyük döviz olanaklarıyla yapılan yüksek düzeyde ithalât, gerekli sanayi ham maddelerinin ve yedek parçalarının yurda bol miktarda gelmesini sağlamış bulunuyor. Eğer, kamu harcamalarının Merkez Bankası kaynaklarından karşılanması sonucu ekonominin geniş ölçüde rayından çıkması olmasaydı, üretimde ve yatırımda çok kısa zamanda bir iyileşme ve artış görmek daha kolay olurdu.

11.2. Kamu maliyesi :

Son iki yıl içinde, vergilerin nitelendiğinde, matrahlarında ve oranlarında büyük değişiklikler oldu. Bunların uygulanması, vergi dairelerinin yükünü hayli arttırdı. Zaten eleman sıkıntısı içinde olan vergi dairelerini güçlendirmek ve vergi toplama örgütünü yenileştirmek için alınan tedbirler, vergi kaçakçılığını azalması için yeni yeni sonuç vermektedir. Eğer son vergi tedbirleri iyice sindirilmeyecek olursa, daha büyük kamu geliri sağlama hedeflerine erişmek de bir hayal olarak kalacak demektir.

Eğer 1972 yılında enflasyon kontrol altına almak isteniyorsa, en başta bütçe açığını kapatmak gerekir. Bunun için de bugünkünden daha enerjik tedbirler almak zorunluluğu vardır. Ödeneklerin üç aylık dönemlerle verilmesi (Merkez Bankası avansları kastediliyor —ç.n.), geçmişte kamu harcamalarının çok hızlı bir biçimde artmasını kısmen engellemişti. Bu arada, 1971 yılı uygulamalarının da ışığında ek ödenek alma yoluna gidilmesi de uygun düşer.

Türkiye’de, kamu harcamalarının kontrol edilmesi bakımından, masrafçı dairelerin denetim altında tutulabilmesi her zaman bir endişe konusu olmuştur. Son yıllarda hayli kabarmış bulunan katma bütçelerin Maliye Bakanlığının kontrolü altında uygulanması yoluna gidilmesinde de yarar vardır. Bugüne kadar uygulanmış olan ve Hazine’nin likidite durumunu ayarlamaya yarayan bir başka uygulama da müteahhit istihkakları bakiyelerinin ödenmesiyle ilgilidir. Kamu harcamalarının daha düzenli bir plan çerçevesinde yürütülmesi ve 1972 yılında bu bakiyelerin bir kısmının ödenmesi doğru olacaktır.

Yetkililerin yaptığı açıklamaya göre, 1971 yılından başlayarak, sanayi, madencilik, ulaştırma gibi kesimlerde faaliyet gösteren iktisadî devlet teşekküllerinin yönetimlerinde bir reform yapılacaktır. Devalüasyondan sonra, bu alanlarda çalışan teşekküllerin mal ve hizmet fiyatlarına zam yapılmış ve bununla, açıklarının kapatılmasına çalışılmıştır. Devlet teşebbüslerinin ekonomide çok önemli bir yer tutmalarıyla üretim ve yatırım bakımından büyük bir ağırlık taşımaları, bunların kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesinde etkin araçlar olarak kullanılmasını ön plana çıkarmaktadır.

11.3. Para ve kredi politikası :

Para ve kredi alanında görülen en büyük mevzuat değişikliği, 1930 yılından beri yürürlükte olan Merkez Bankası Kanunu'nun değiştirilmesi ve 1970 yılı Ocak ayında yeni bir Merkez Bankası Kanunu'nun yürürlüğe konmasıdır. Yeni kanun Merkez Bankası'na eskisinden daha geniş yetkiler veriyor. Diğer ülkelerin Merkez Bankalarının sahip olduğu yetkilere benzeyen bu yeni yetkilerle Merkez Bankası bir anlamda hükümetten daha bağımsız olmaktadır. Bundan böyle Merkez Bankası, faiz hadlerini saptayabilecek, Yüksek Planlama Kurulu ve Bakanlar Kurulu'nun onayı alınmak kaydıyla, bankaların ihtiyat oranlarını değiştirebilecek ve açık piyasa işlemlerine girişebilecektir. Ayrıca Merkez Bankası'nın merkezî hükümete ve diğer kanj kuruluşlarına açacağı kredilerle ve vereceği avanslarda daha büyük söz sahibi olacağı anlaşılmaktadır.

1970 Eylül'ünde, Merkez Bankası kendisine tanınmış olan bu yetkilerin birini ilk olarak kullanmış, faiz hadlerini yükseltmiş ve reeskont haddini de % 7,5 tan, % 9'a çıkarmıştır. Bu kararın arkasında yatan neden, kredileri daraltma değil, faiz hadlerini daha gerçekçi bir yapıya ulaştırma çabasıdır. Ticaret Bankalarının ortalama faiz oranları % 10,5 tan % 11,5 a yükseltilmiştir. Tercihli krediler (ihracat, tarım ve bazı sanayi dalları ile esnafa açılan krediler) de, devletin onayı alınmak kaydıyla, benzer değişikliklere uğramıştır. Mevduata ödenen faizlerin oranlarında da değişiklik yapılmıştır. Oniki ay ve daha uzun süreyle bankaya yatırılan vadeli mevduata ödenecek faiz % 6,5 tan % 9 a çıkarılmıştır. Bununla, uzun dönemde mevduatı arttırma amacı güdülmektedir. Ancak, şurası açıktır ki, yürürlükte olan enflasyon hızıyla karşılaştırıldığı zaman, mevduata ödenen bu faizler yeterli özendirilicilikte olamaz. Bunlar tasarruf sahipleri ne de kredi talep edenler için gerçekçi ve özendirici faiz hadleri değildir.

1970 Ağustos'unda kabul edilen para ve kredi tedbirlerinden olarak, karmaşık ve uygulaması güç bir sistem olan ve Merkez Bankası'nın uygulayacağı tercihli kredilere prim verilmesi konusu üstünde de durmak gerekir. Bu yeni sistemle bankalar, belli bazı faaliyet alanlarında, kredi bulmakta güçlük çeken talep sahiplerine %1 ile 2,5 arasında değişen bir faiz yardımı yapacaklardır. Örneğin, küçük işletmeler, tarım işletmeleri ve ihracata dönük işletmeler bu yardımdan yararlanabileceklerdir. Alınan bu tedbirlerin kredi sisteminde, kısa dönemli işletme kredilerinden uzun dönemli yatırım kredilerine doğru ağırlığı kaydıran bir köklü değişiklik yapmağa yeterli olduğu sanılmaktadır. Gene bu sistemle, kredi alan işletmelere, kademeli bir yardım yapılması da öngörülmektedir. Ne var ki, bu tedbirler 1971 yılı sonuna kadar bir türlü uygulama alanına konulamamıştır; bu bakımdan da sistemin değerlendirilmesini yapmak için vakit henüz çok erkendir.

1970 ve 1971 yıllarında, Merkez Bankası'nın para politikasını, doğrudan doğruya özel sektörün kredi taleplerine bağlı olarak düzenlemesi işini ağırdan aldığı dikkati çekmektedir. Merkez Bankası, kamu sektörüne büyük çapta kredi sağladığı için bu durumu memnuniyetle karşılamak gerekir. Şunu da belirtmek gerekir ki, ticaret bankalarının kredi hacmini düşük tutmalarının nedenlerinin başında Merkez Bankası'nın sıkı para politikasından çok, 1970 ve 1971 yıllarında görülen politik çalkantıların bulunduğu ve özel sektörün bir çeşit «bekle ve gör» siyaseti içinde, kabuğuna çekilir bir havaya büründüğünü belirtmek de şarttır. 1971 yılında yatırım teşvik tedbirlerinin bir süre için kaldırılması, dış ticaret rejiminin değiştirilmesi ve birtakım reformlara girişileceği sözlerinin çıkması gibi nedenlerle özel sektör, yeni yatırımlara girişmekte daha çekingen davranmağa başlamıştır. Ancak 1971 sonbaharından başlayarak, yeni bir yükselmenin göze çarp-

tiği da bir gerçektir. Bugünkü bütçe koşulları altında 1972 yılında kredi politikasında ihtiyatlı hareket etme zorunluluğu bulunduğunu da kaydedelim.

Bunun için ticaret bankalarının kredi yaratma potansiyellerini iyi bir yönetim ve denetim altında tutmak gerekmektedir. 1971 yılında bankaların Merkez Bankası'na olan borçlarını ödemiş olmalarına rağmen yüksek bir nakit (likidite) hacmi içinde olduklar: gözden kaçmamaktadır. Bu bakımdan yeni bir iktisadî atılım, hiç değılirse başlangıçta, bankalar tarafından kolayca finanse edilebilir. Böyle bir durumda ise Merkez Bankası'nın elindeki politika aletlerinin önemli bir etkileri olmayacaktır. Ayrıca, tamamen hükümetin elindeki araçlarla denetlenen ithalât yeteri kadar arttırılmadıkça hiçbir elle tutulur iktisadî canlanma gerçekleşemez. Merkez Bankası, doğrudan kredi denetimi ve hem kendi müşterilerini, hem de diğer bankaların müşterilerini bir kredi tavanı içinde tutma yoluyla da bugüne kadar etkili olabilmıştır. Böyle bir durumda hiçbir banka, Merkez Bankası'naki durumunu sarsmayı göze almadan, onun koyduğu sınırlar dışına çıkmayı başaramaz.

1972 yılında para ve kredi politikasının ekonomiyi, dengeye ve istikrara kavuşturucu bir katkıda bulunabilmesi ancak, kamu kuruluşlarının Merkez Bankası'na yönelen kredi taleplerini, 1970 ve 1971 yıllarında olduğu gibi yüksek bir düzeyde tutmamalarına bağlıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu bir bütçe politikası sorunudur. Eğer özel sektör kredilerine öncelik verilirse enflasyona karşı daha başarılı bir savaş verilmiş olacaktır. Özel sektöre açılacak kredilerde çok sıkı davranılırsa, işletme sahiplerinin, işletmelerini kapasite altında çalışmak zorunda kalacaklarını ve kısa dönemde cari tüketim için yapacakları üretim ve yatırım artışını gerçekleştiremeyeceklerini unutmamak gerekir.

11.4. Diğer (politika araçları) :

11.4.1. Ticâret politikası:

12 Mart 1971 den sonra işbaşına gelen yeni yönetimin aldığı tedbirlerden birde dış ticaret politikasını değdirmek olmuştur. Bu politika, Türkiye'deki genel ekonomik durumu geniş ölçüde etkilemiştir ve bugün de etkilemektedir. Daha önceki döviz kıtlığı günlerinde konulmuş olan sınıflamalar kaldırılmış ve Türkiye daha etkili bir liberasyon politikasına yeniden dönmüştür. Bu günden sonra da liberasyon politikasına devam edilmesi, bunun pekiştirilmesi doğru olacaktır. Hatta bu politikaya öncelik verilmesi gerekir.

1970 devalüasyonu sırasında Merkez Bankası'nda birikmiş olan ithalât talepleri 300 m.fyon doları aşmaktaydı. Türkiye'nin bir ödemeler dengesi sorunuyla karşılaşacağını tahrın eden UPF,* Avrupa Fonu v© Türkiye Konsorsiyumu üyesi ülkeler 1970/71 döneminde ek ödemeler dengesi kredileri vermişlerdi. İthalât taleplerinin ancak çok uzun bir zaman içinde ve parça parça gerçekleşmesi sonucunda işletmeler, durumlarını yeniden ayarlamak zorunda kaldılar, taleplerin kısıtılar, eski siparişlerini iptal etme yoluna saptılar. Devalüasyonu izleyen aylar içinde de ekonomik durgunluğun sürüp gitmesi, ithâl taleplerinin daha da kısılması sonucunu verdi.

Mart 1971 den sonra işbaşına gelen hükümet dış ticaret rejiminde köklü sayılabilecek değışikliklere girişti. Odalar Birliđi'nin elindeki ithâl kotalarını dağıtma yetkisi iptal edildi. İthal kotalarını düzenleme ve daha başka birtakım yetkiler, yeni kurulan Dış Ekonomik İlişkileri Bakanlığı'na verildi. İthal ve ihraç lisansları, fiyat kotfları ile ve talep sahibinin son iki yıl içinde ödediği vergilere bakılarak verilir oldu. Bu alanda idarenin yeni tedbirlere kendini uydurması ve bunları uygulayacak yeni elemanların yetişmesi için zamana

* UPP = IMP: Uluslararası Para Fonu —(ç. n.).

ihtiyaç vardı. 1971 Aralığı'nda bu yeni bakanlık kaldırıldı ve yetkileri Ticaret Bakanlığı'na devredildi. 1972 ithalât rejimi, idarî gecikmeleri kısaltacak ve bürokrasiyi azaltacak yönde birtakım yenilikler getirmektedir. Yürürlükte kalan fiyat kontrolleri de daha esnek bir hale getirilmektedir. Bunu doğru yönde atılmış bir adım olarak hoşnutlukla karşılamak gerekir. Türkiye'nin daha serbest bir dış ticaret rejimine doğru ilerleme konusundaki çabalarının devam etmesi ümit edilir.

11.4.2. Yabancı yatırımları :

1971 Mart'ından sonra işbaşına gelen hükümet, yabancı özel sermaye akımını düzenleyen koşulları yeniden gözden geçireceğini açıkladı. Bundan böyle yabancılar ortaklık halinde, ancak % 50 nin altında hisse sahibi olabileceklerdi. Ayrıca yatırım izni alacak yabancı teşebbüslerin, türk sermayesi için çok büyük olan, ihracata dönük bulunan, çok ileri teknoloji isteyen ve Ortak Pazar içinde rekabet edilecek durumda bulunan girişimleri zorunlu olacaktı. Bu yeni koşulları açıklamakla Türkiye, son yıllara gelinceye kadar ülkeye zaten fazla itibar görmemiş bulunan yabancı sermayeyi büsbütün kurutmak istemiş olmalıydı. Bilindiği gibi ancak son iki yılda, yatırımların teşvik edilmesi ve yabancı yatırımlara daha etkin bir yardım sağlanması ile bir miktar yabancı sermaye celbedilebilmişti. Bu nedenle, yeni kuralların daha esnek bir biçimde uygulanması yoluna gidildi. Halen, turizm ve ara sanayiler alanında, yabancı sermaye gerektiren çeşitli projelerin müzakereleri yapılmaktadır. Bu müzakerelerin farklı aşamalarda olduğunu da belirtelim. Alınan ve alınacak olan tedbirlerin doğruluğuna karar verirken, Türkiye'nin Ortak Pazar'da bir geçiş döneminde bulunduğunu ve tam ortaklık gerçekleştiği zaman mal, sermaye ve işgücü akımını önleyen bütün engellerin ortadan kalkmış olacağını da hesaplamak gerekir.

11.4.3. Ortak pazar üyeliği :

Türkiye 23 Kasım 1970 tarihinde Ortak Pazar ile yeni protokol imzaladı ve bununla 22 yıllık bir dönem sonunda topluluğa tam üye olmayı kabul etti. Bu protokolün yürürlüğe girebilmesi için Türk Paramentosu ve Ortak Pazar'ın altı üyesinin yasama meclisince onaylanması gerekiyordu Türkiye yasama meclisleri hâlen Türkiye ile imzalanan protokolü onaylama süresi içinde bulunuyorlar. Bu onaylama yapıncaya kadar yürürlükte olacağı için protokola ek olarak 27 Temmuz 1971'de imzalanan ikinci bir anlaşma, Türkiye'nin yedek üyeliğiyle ilgili kuralları, 1 Eylül 1971'den başlamak ve onüç ay sürmek üzere yürürlüğe koymaktadır.

Anlaşmanın Türkiye'ye sağladığı başlıca avantajlar arasında, ürettiği malları Ortak Pazar ülkelerinde hiçbir sınırlamaya tabi olmadan satabilmesi (pamuk ipliği gibi bazı dokuma ürünleri hariç) buna karşılık, çeşitli zaman dilimleri içinde dışarıya karşı gümrük duvarlarını koruyarak, içerde sanayiini geliştirme olanaklarına sahip olmasını saymak mümkündür Türkiye'nin tarım ürünleri için de belli tavizler alınmışsa da bunlar, sanayi ürünleri ölçüsünde büyük değildir. Bununda nedeni Ortak Pazar'ın tarım politikasında, ürün fazlası ya ratma tehlikesine karşı tedbir alınmış olmasıdır. Bu bakımdan Ortak Pazar Türkiye'ye tarım ürünleri bakımından daha az cömert davranmış sayılabilir. Ayrıca protokol bu konuda çok açık ve belirli hükümler getirmemiş olmakla birlikte, Türkiye'nin dış ticaretini serbest bırakacağını ve yabancı sermayenin girişini gittikçe daha kolay bir hale getireceği söylenebilir.

Mâli protokolda Türkiye'ye Avrupa Yatırım Bankası'ndan, 23 Mayıs 1976 tarihine kadar tercihli olarak, 195 milyon hesap birimi tutarında bir kredi verilmesini öngörmektedir. Buna ek olarak banka, görüşmeleri sonradan yapılmak, fakat kendi genel koşulları içinde kalmak şartıyla 25 milyon hesap birimi tutarında bir kredi vermeyi de kabul etmektedir.

III. SONUÇLAR:

Türkiye'nin kalkınmasında ve hızlı bir biçimde sanayileşmesinde, uzun dönemli politika tedbirleri ve temel yapısal reformlar halâ büyük bir önem taşımakla birlikte 1972 yılının eşiğinde başlıca sorun, talep cephesindedir. Başka bir deyimle ana sorun, aşırı fiyat artışlarını durdurmak ve ülkenin 1970 para ayarlamasından elde ettiği kazançları pekiştirmektir,

Geçen yıl yayınladığımız raporda belirtilen umutların aksine, Türkiye'nin dış ticaret açığı azalacağına daha da artmıştır. İthalât talepleri büyük bir gelişme gösterirken, ihracaat ancak ufak bir artış gösterebilmiştir. Para ayarlamasından sonra, turizm gelirlerinde beklenen büyük artış görülmemiştir. Türkiye'nin altın ve döviz rezervlerindeki beklenmeyen artış ise, işçi dövizleriyle açıklanabilir.

Yukarda açıklanan çeşitli politika tedbirleri nedeniyle büyük fiyat ve maliyet artışlarının yer almış olması ekonomiyi, uluslararası rekabet şansı bakımından kötü bir durumda bırakmıştır ve bu sorucun gelecekte de etkisini sürdürmesi tehlikesi vardır. Kısa dönemde enflasyonu önlemek için, kamu kesiminin kredi ve finansman işlerinin bir disipline sokulması şarttır. Böyle bir politika, kesin kararlar almayı gerektirse de bundan kaçınmalıdır. Çünkü enflasyonu önlemenin başka çaresi yoktur. Ayrıca, özel sektörün kolay satılabilir malların üretimi arttıracak bir genişleme ve gelişme içine girmesi ve böylece işsiz ya da yarı işsiz olan insanlara çalışma olanağı sağlaması mümkün olabilir.

1971 yılında hükümet daha çok, tarım ve sanayi alanında, etkileri uzun dönemde ortaya çıkabilecek reformlarla uğraşmıştır. Bu reformların ne gibi bir biçim alacakları belli olmadığı için şimdiden bunlar üstünde bir yorum yapma olanağı yoktur. Eğer bu reformlar hükümetin, iktisadî devlet kuruluşlarına çekidüzen verme, kamu yönetimini modernleştirme, mevcut vergi kanunlarında ve vergi idaresinde yenilikler yapma gibi önemi hiç de daha az olmayan reformları gözden kaçırmamasına yol açacaksa, bu gerçekten de bir talih-sizlik olacaktır.

Özel sektör üretimini arttırmak için 1970 Eylül'ünde kabul edilen seçici kredi planını uygulamakta daha kararlı davranmak gerekiver. Bilindiği gibi bu plan, son aylara gelinceye kadar bir türlü uygulama alanına konulamamıştı. Bu planın dayanağı olan faiz yardımları (sübvansiyonlar) iyi kullanıldıkları takdirde, özel sektörün yatırımların' ve üretimini arttırarak Türkiye'nin dış ticaret açığının kapanmasına yardımcı olabilirler. Özellikle, ihracaata dönük yatırım ve üretimin bu yolla desteklenmesi gerekiyor. Başlangıçta, ağırlık çok geniş tutan bu planın kademeli bir biçimde uygulamaya konulmasında ve şüpheli bazı özelliklerinin böylece bir sınanmaya tabi tutulmasında yarar vardır.

1971 yılında yapılan ya da yapılacağı açıklanan bazı kurumsal değişiklikler ve reformlar — ve bunlar arasında da özellikle yatırım politikasında ve dış ticaret rejiminde yapılan değişikliklerle, açıklanan toprak reformu kanun tasarısını anmak gerekir— özel teşebbüs erbabının tutum ve beklentilerinde bazı kararsızlıklara, geçici de olsa sebep olmuştur. 1971 sonlarında ve 1972 başlarında, yeni hükümet programının uygulamaya konmasıyla birlikte bu durum değişmeye başlamışa benzer. Özel sektör, yeni ithal programından ve ithal rejiminden hükümetin, yatırımları teşvik etme ve uygulanmaları için onaylama ölçülerini değiştirme niyetlerini açıklamasından genellikle memnun görünmektedir. Böylece, özel sektör yatırımlarının adamakıllı canlanması için ortam büyük ölçüde gelişmiş olmaktadır.